

EĞİTİMİN TOPLUMSAL İÇLEMLERİ ve TOPLUMUN NİTELİĞİ (*)

John S. BRUBACHER

Çev. Dr. A. Ferhan OĞUZKAN(**)

Kendi kendini eğitmiş bir kimseden söz etmek pek yaygındır. Bir kimse şüphesiz başkasından yardım görmeden yalnız kendi çabasıyla öğrenebilir ve yine böyle bir kimse bunu gerçekleştirdiği zaman becerikliliğinden dolayı takdir edilir; ancak bir kimsenin sadece kendi çabasıyla öğrenebildikleri toplam olarak son derece sınırlıdır. Kendi kendini eğittiği söylenen yetişkin bir kimse bile eğer elinin altında hem kendi kuşağının hem de geçmiş çağlardaki kuşakların birikmiş bilgi sermayesini temsil eden araç ve kitaplar yoksa gerçekte pek ağır bir ilerleme gösterir. Bu durum karşısında eğitimin aslında toplumsal bir süreç olduğunu ve bu toplumsal sürecin herhangi bir eğitim felsefesinin başlıca boyutlarından birini oluşturduğunu ileri sürmek herhalde aşırı bir şey olmayacaktır.

Eğitim felsefesinin bu toplumsal yönünün önemi, kişinin bireylerin birbirlerine nasıl bağlandıkları veya bağlanmaları gerektiği konusundaki anlayışına göre değişir. Toplumsal ilişkilerin türlü biçimde düzenlenişi değişik eğitim uygulamalarına yol açar. Bazı toplumlar, özellikle demokratik ülkelerde yaşayan toplumlar, bireyler arasındaki farkları kabul ederler ve bu farkların belirtilmesine çalışırlar. Başka toplumlar, özellikle totaliter ülkelerde yaşayan toplumlar, bireyciliğe, onu ortak bir kalıba uydurmaya zorlayarak, gem vurma eğilimi gösterirler. Ülke evreninden dersane evrenine dönüldüğünde bu farklı toplum felsefelerinin eğitimsel sonuçlarını anlamak için

(*) John S. Brubacher, *Modern Philosophies of Education*, McGraw-Hill, New York, 1962, s. 121-126.

(**) Eğitim Programları ve Öğretim Bölümü Öğretim Görevlisi.

bir kimsenin çok sayıda okul ziyaret etmesi gerekmez. Bazı okullarda öğretim son derece bireyselleştirilmiştir. Öğrenciler, öğrenme etkinliklerini kendileri kararlaştırırlar. Amaçları öğrenciler tarafından benimsenmedikçe hiçbir eyleme girilmez. Bazı okullarda ise öğretmenler gerçekten otokrattırlar. İşleri yalnız sert bir disiplinle yürütmekle kalmazlar, günlük çalışma düzenini bile zorla kabul ettirirler. Öğretmen ile öğrenciler arasındaki ilişkiler bakımından doğru olan, çok kez öğretmen ile yöneticiler arasındaki ilişkiler bakımından da doğrudur. Bazı okul sistemlerinde öğretmenler okul politikalarını oluşturma sorumluluğuna katılmaya çağırılırken başka okul sistemlerinde öğretmenden müdürünün veya eğitim müdürünün çizdiği politikaların ve verdiği emirlerin yerine getirilmesi dışında pek az şey beklenir.

Bu gibi uygulamalar şüphesiz politik eğilimleri ortaya koyar. Yetkinin ne yolda paylaşılması ve denetlenmesi gerektiği konusunda değişik görüşleri yansıtır. Şu açık bir gerçektir ki yetki sahipleri sadece eğitim politikasını belirlemekle kalmazlar, en sonunda kendilerinin en iyi bir eğitimden yana olduklarını da göstermek isterler. İyi anlaşılın diye politik gücün bir kişide, küçük bir toplulukta ve birçok kişide toplanmasının eğitimsel sonuçlarına değineceğiz. Politik gücün böyle üçe ayrılışı, Aristo kadar eski ve o kadar da çağcıl olan politika kuramları arasındaki bölümlenmeyi temsil eder.

Eğitimciler okul çalışmalarına politikanın girmesinden hemen hemen her yerde yakınmışlardır. Onlar genellikle politikacılara özgü ilgilerin çok sınırlı olduğunu veya bu ilgilerin çocukların daha geniş, masum ilgileriyle pek bağdaşamayacağını düşünürler. Politikayı, halkla ilişkilerin bir kimseye veya onun partisine yararlar sağlamak amacıyla yönetilmesi olarak anlarlar. Bu gibi kötü yorumların tehlikesi şudur: Bunlar «kayıma» etkisi altında tamamiyle yakın ve yüzeysel amaçlar göz önünde tutularak yapıldığı için sonuçları çok kez haksızlığa yol açar. Okulların politikanın çamurundan uzak tutulması uğrunda harcanan bu pek dikkatli çabalar birtakım çevrelerde gerçek bir talihsizlik olarak görülür. Komünist ideolojide —ve belki de faşist ideolojide— okulların politika alanının dışında bulunması gerektiği düşünülemez. Okul geleceğin yurttaşlarını

yetiştirdiğine göre, eğitim, devleti kurtarmak isteyen bir kimse- nin eline geçebilecek son derece stratejik bir araçtır. Politika as- lında öyle pek aşağılatıcı ve utandırıcı bir terim olarak da dü- şünülemez; hattâ politika, devlet adamlığıyla anlam yakınlığı olan bir sözcüktür. Ahlâk (etik) in bu yönüyledir ki devlet gö- revleri yerine getirilmiş olur. Bu anlamda belki burjuva (kent- soylu) toplumlar bile eğitimin politikadan ayrılmasının çok güç olacağını kabul edeceklerdir. Ne olursa olsun, konu, eğitim felsefesinin bugün üzerinde durulmasını zorunlu gördüğü biçim- de algılanan bir politika kuramıdır. (1)

Toplumun Niteliği

Politik gücün paylaşılmasında tutulan türlü yolların eğitim- sel işlemlerini (tazammunlarını) düşünmeden önce belki bizzat toplumun niteliği konusunda kısa bir giriş yapmak yerinde ola- caktır. (2) Bir görüşe göre, bireyler toplumdaki önce vardılar. Bireyler henüz toplumsal bir yaşama düzenine geçmeden önce özgür ve bağımsızdılar. Sonradan toplumu oluşturmaları elbet- te özgürce ve isteyerek yapılmış bir hareketti. Şüphesiz bireyler toplumu oluştururken daha önceki özgürlükleri ve bağımsızlık- ları bakımından kendilerini birtakım sınırlamalarla zorunlu olarak bağlamışlardı. Ancak, toplum isteğe bağlı bir anlaşma sonucu ortaya çıktığı için bireyler toplumsal birlik sözleşmesin- de belirtilenlerin ötesinde daha çok özgürlük özverisinde bu- lunmamışlardır. Şu da var ki toplum bir sözleşmeyle oluştuğu için bu sözleşmenin şartları toplum üyelerinin isteği üzerine değiştirilebilir ve hattâ sözleşme bozulabilir. Topluma karşı böy- lesine çekingen, adetâ güvensiz bir tutum takınıldığı takdirde birey ile toplumsal çıkarlar arasında şu veya bu biçimde bir karşılık (muahalefet) bulunduğu sonucuna varmaktan kaçın- mak güçleşir.

Söylemeye gerek yoktur ki böyle bir toplum anlayışı olduk- ça atomcu bir anlayıştır. Bu tür anlayış, bireylerin niteliğini,

-
- (1) William P. Warren, «Felsefe, Politika ve Eğitim», *International Journal of Ethics*, 47: 342-344, Nisan 1937; Theodore Brameld, «Politika Felsefesi Olarak Eğitim Felsefesi», *School and Society*, 68: 329-334, Kasım, 1948.
 (2) İleride açıklanacak toplum kuramlarını, insan niteliğinin toplumsal yönü- le ilgili olarak daha önce açıklanan öteki kuramlarla karşılaştırmız.
 s. 55-57.

aralarındaki karşılıklı ilişkilerden bağımsız ve bu nedenle de bu ilişkilerin dışında görür. (3) Bu atomcu görüş, çeşitli eğitim uygulamalarında kendini göstermiştir. İlk uygulamalardan biri, toplumsal mirasın hangi bölümlerinin öğretim programını oluşturması gerektiği konusunda öğrencilerin kişisel seçim yapmada serbest bırakıldığı seçmeli öğretim programıdır. Sonra Dalton Plânında, bir sınıftaki bütün öğrencilerin geleneksel biçimde aynı zamanda okutulması yerine, öğretmenin her bir çocukla ayrı ayrı öğretim programının belli bir parçasının tamamlanmasını öngören bir sözleşme (kontrat) yapması yoluna gidilmiştir. «Sözleşme» teriminin kullanılışı belki tamamiyle bir rastlantıydı; çünkü her çocuk sözleşme şartlarını yerine getirmek için zamanını istediği gibi kullanabildiği ve nasıl uygun görürse öyle bir sıra izleyebildiği için Dalton Plânı oldukça bireyseldi. Çok değişik bir başka örnek, bugünkü akademik defter tutma sistemidir; şöyle ki bu sistemde öğrencilerin başarıları, fizikî evrenle ilgili birtakım görüşlerce açıklanan atomlar kadar dağınık ve birbirinin yerine geçebileceği düşünülen üniteler, saatler ve krediler açısından tespit ve kaydedilir.

Toplumla ilgili bir başka görüş, toplumun niteliğinde sözleşmenin yerine iletişimi ağırlık merkezi yapar. Toplumu bir arada tutan bağ, bireyler arasındaki iletişimle, ortak istekler söz konusu olduğu zaman bireylerin düşüncelerinin bir araya gelmesinde (birleşmesinde) görülür. İletişim yoksa toplum da yoktur. Bu görüşe göre toplum, düşüncelerin birleşmesine dayanır ve bu, herhangi bir toplumsal anlaşmanın temel şartı sayılır. Bununla birlikte, bu kuram bireyin başlangıçtaki durumu veya toplumun ilk oluşma biçimi üzerine bir yorumda bulunmaz. Böylece, toplumun etkinliği, iletişimin ne derece düşüncelerin gerçekten birleşmesi sonucu meydana geldiğine bağlı kalır. Ortak maksatları paylaşmak için bireylerin bu maksatlar karşısında aynı anlayışı göstermeleri, aynı heyecanı duymaları gerekir. Bireyler arasında bir düşünce-birliği niteliği bulunmalıdır. Şunu da eklemek gerekir ki özelliğini iletişimden alan yalnız toplum değildir, bireyler de iletişim yoluyla paylaştıkları şeylere göre şu veya bu türden kimseler haline gelirler. (4) Bu bakımdan toplum insan yapısıdır ve —bireye kar-

(3) Bkz. s. 27-28.

(4) Bkz. s. 57.

sıtlığı bir yana— hatta onun doğal çevresidir.

Bundan başka, toplum yalnız iletişimde yaşamakla kalmaz, varlığını iletişimde sürdürür, onunla ölümsüzleşir. Toplumun ortak amaç ve anlayışlarından meydana gelen birikimi iletme-ye yarayan süreç, eğitim sürecidir. Toplumsal süreç ile eğitim süreci, eğer bir veya aynı değillerse, birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Öğretmen ve öğrencinin, yetişkin ve çocuğun düşünceleri gerçek anlamda ne derece bir araya gelir ve birleşirse eğitimden o kadar etkili biçimde yararlanır. İşte, birçok öğretmenlerin öğrencilerinden kendi sınıflarıyla ilgili plânlama çalışmalarına katılmayı istemelerinin, bazı okul müdürleri ve eğitim müdürlerinin öğretmenlerini kendi okul sistemlerine ilişkin eğitim politikalarının belirlenmesi çalışmalarına katılmaya çağırmalarının başlıca nedeni budur. (5) Öğretmenler de müdürler de bilmektedirler ki seçmenleriyle (yani öğrencileri ve öğretmenleriyle) karşı karşıya oturup konuşmadıkça aralarında gerçek bir ilgi birliği doğmayacaktır. Bir toplum oluşturamayacaklar ve bunun sonucu olarak da eğitim bakımından başarısızlığa uğrayacaklardır.

Toplumun niteliğiyle ilgili başka bir görüş, bağımsız bireylerin bir toplum oluşturmak üzere bir araya gelmelerinde önemli güçlükler bulunduğunu ileri sürer. Bu görüşü benimseyenler basit iletişim yoluyla, resmî (formal) sözleşme bir yana, düşüncelerin gerçekten bir araya gelebileceği, birleşebileceği konusunda kuşkularını belirtirler. Eğer bireylik tek ve eşsiz olmak anlamına geliyorsa bir öğrencinin, bir öğretmenin veya bir ırkın yaşantısı içine girmesi olasılığı var mıdır? Veya bir öğretmen bir çocuğun içinde bulunduğu güçlükleri nasıl anlayabilir? Kişinin yaşantısı kendisine özgü olduğuna göre bir kimsenin, herhangi bir arkadaşının yaşantısını, özellikle o arkadaşı için taşıdığı anlam bakımından, hiçbir zaman öğrenemeyecektir. Halkın pek çok değer verdiği bireycilik öyle görünüyor ki insanları ayrı dünyalar içinde hapsedmekte ve toplumun, okulun veya sınıfın gerçek varlığına engel olmaktadır.

İdealist bir kimse bu çıkmazdan kurtulmanın bir yolu bulunduğuna inanır. Bir sınıfta sadece öğretmenin ve tek tek öğ-

(5) Bu, kısmen, John Dewey'nin ilk eleştirilerinin sonucudur: «Eğitimde Demokrasi», *Elementary School Teacher*, 4: 139-204, Aralık, 1903.

rencilerin düşünceleri etkisini göstermez, burada ayrıca toplumsal bir düşünce de varlığını duyurur (6). Toplumsal düşünce, öğrenciler ile öğretmenin birtakım bilim ilkeleri çevresinde tek bir zihinmiş gibi akıl yürüterek oluşturdukları anonim (ortak) düşüncedir. Bir kimse için gördüğü dersin anlamını kavramak, bir sınıfın üyesi olmakla eşittir. Burada okulda toplumsal bir kümeleşme olarak ele alınan sınıf ile bir bölümlenme veya sınıflama olarak düşünülen sınıf arasında yakın bir ilişki vardır. Bu nedenle, bir kimsenin öğrendiği şeylerin belirlenmesi bir cinse göre çeşitleri, bir evrene göre bir şeyi sınıflandırmayı içerir. Öğretmen ve öğrenciyi birlikte bir sınıf içinde böyle bir arada tutan toplumsal ilişki, ideal ve manevi bir etmendir. Öğrenci ve öğretmen arasında bir ayrım olsa bile bu, birbirlerine karşı oldukları durumlar dışında, hiçbir zaman tam anlamıyla bir ayrımlılık değildir. Nitekim, bir çocuk yalnız öğretmenle olan ilişkisine göre bir öğrenci, bir yetişkin de öğrenciyle olan ilişkisine göre bir öğretmen olabilir. Öğretmen-öğrenci ilişkisi konusundaki bu tez (sav) ve antitez (karşı sav) sonunda daha ileri seviyede üçüncü bir unsurun, en yüksek etkinlikler sırasında insanlığa kaynaklık eden ve insanlığı bir arada tutan (birleştiren) ruhsal bir unsurun birleşiminde (sentezinde) düşünülür ve böylece Hegel'ci üçleme tamamlanmış olur.

Toplumla ilgili bir başka görüş de toplumu bir organizma niteliğiyle açıklamaya çalışır. Biyolojik bir organizma nasıl birçok parçalardan oluşan bir bütün ise ve bu parçalardan her biri kendine özgü işlevini ötekilerin işlevlerini tamamlayacak biçimde yerine getiriyor ise toplum da tek tek bir çok kişiden veya toplumsal tabakadan oluşan bir bütündür ve bunlardan her biri daha mükemmel bir bütünlüğe ulaşılması yolunda özel katkıda bulunur. Genellikle bu, totaliter ülkelerce benimsenen bir kuramdır. Bu görüşe göre, toplum, onu oluşturan bireysel varlıklara ek olarak anonim (toplu) bir varlıktır. Herhangi bir bütün nasıl parçalarından daha büyükse, toplumsal organizma da kendisini oluşturan bireysel organizmalardan üstün durumdadır. Bu görüş, bireyin özgürlüğünü ve

(6) Karşılaştırmak için bkz. Alexander Meiklejohn, **Education between Two Worlds**, (Harper and Brothers, New York, 1942) Bölüm 14.

ya bağımsızlığını inkâr etmemekle birlikte, onun, özgürlüğü ancak kimliğini bir organik bütünle birleştirerek gerçekleştirebileceği hususunda ısrar eder (7). Totaliter uygulamada topluma ayak uyduramayan ve bu durumuyla kurama ters düşen bir kimse ya denetim altına alınır ya da tasfiye edilir.

Ancak tek bir toplumsal bütün söz konusu olabileceğine göre bu bütün devlettir. Bunun için totaliter bir ülkede bireylerin, eğitimlerini devlet gözetiminde ve devletin buyrukları doğrultusunda görmeleri insanı şaşırtmamalıdır. Böyle bir ortamda birey bir insan olarak değil, bir yurttaş olarak eğitilir. Bunun anlamı şudur: Devletin —kültürel, dinsel, dilsel, ekonomik ve bölgesel olmak üzere— kendine özgü amaçları vardır; eğer bu amaçlar bireyin amaçlarına karşıt ise devletçe tespit edilen amaçların üstünlüğü, daha çok geleceğe dönük ve daha az bencil oldukları için kabul edilmelidir. Böylece devletin kendisi eğitim sürecinde bir amaç haline gelir. Birey de bu amaca erişmenin bir aracı olur. Bireyin kişiliği, dar çerçevesinden çıkarak totaliter ideolojiye esin kaynağı olan ve kişi için hayatı anlamlı kılan daha geniş bir toplumsal düşünceyle (bilinçle) bütünleşerek oluşur. Öğretim programının çekirdeği sayılan küme kültürü, sonuç olarak, totaliter bir devletin istemini (talebini, iradesini) belirtir.

Toplumun niteliğiyle ilgili son bir kuram, toplumun ne sadece iletişim ve sözleşme konusunda gösterilen insanca çabalarla ne de toplumsal düşünce ve toplumsal organizma gibi uydurmalarla oluştuğuna inanmaz. Bu son görüşe göre birey ve toplum yaşıttır, çağdaştır; çünkü toplum, bizzat insanın doğal özelliğinden kaynaklanır. Bireye toplumsal niteliği olan bir varlık olarak bakılır; o, içgüdüleriyle toplumsaldır. Aile toplumu, çocuğun ilk dönemlerdeki gelişmemişliğinden gelen yetersizlikleri gidermek için gereklidir. Ne var ki aile, ana-babaların yetenek bakımından ellerinde olmayan nedenlerle yeterli olmayışları yüzünden, bu görevi çok değişik başarı ölçüleriyle yerine getirebilmektedir. Bir çocuğun, dünyaya gelişinde sahip olduğu tüm gizli güçlerini geliştirmesi ve kullanması isteniyorsa onun bunu gerçekleştirebilmesi için aile-

(7) Karşılaştırmak için bkz. Denton L. Geyer, «Özgürlük İçin Üç Tip Eğitim», *School and Society*, 36:406-407, Kasım 1947.

den daha büyük bir topluma ihtiyacı vardır. Bu amaca ulaşmak için insanın daha büyük bir toplum, bir devlet toplumu oluşturması zorunlu, hattâ içgüdüsel bir şeydir.

Toplumun kendiliğinden varoluşu düşüncesinin iki yönlü üstünlüğü vardır. Önce, bu düşünce, toplumu kesinlikle bireye bağımlı olarak açıklar. Toplum, bireyin kendini gerçekleştirme (özgerçekleştirimi) için bir araçtır. Eğitim bakımından bir karşıtlık —yani toplumun amaç ve bireyin bu amaca erişmede bir araç olduğu düşüncesi— hiçbir zaman doğru değildir. Öte yandan, eğer biz Tanrının doğanın yazarı olduğu inancını da eklersek, bu düşünce yoluyla toplumun yalnız genel anlamda doğa ve dar anlamda insanın doğal özelliğiyle ilgili türsel özellik olmadığı ve mükemmel biçimde düzenlendiği sonucuna varılır. Bu sonuçta birtakım kimselerin gördüğü üstünlük şudur : Bireyin yasayla hak ettiği eğitim türü Tanrıdan kaynaklanır ve bu kazanılan hak, daha önce anlatılan görüşlere göre ortaya çıkan toplumlarda olduğu gibi kaldırılıp yok edilemez.